

Větná prosódie

aneb kudy ze slepé uličky fonologie

TOMÁŠ HOSKOVEC
Praha

Fonologie se historicky stala vývěsním štítem pražského strukturalismu. Stala se jím do té míry, že mnohým zastínila skutečnou povahu a plnou šíři záběru funkčního strukturalismu pražského ohniska, zvláště pak jeho vlastní sémiologický program. Pražský lingvistický kroužek jistě nenese odpovědnost za další vývoj neřkuli celkový stav současné fonologie, je si však dobře vědom, že obor je ani ne tak v krizi jako spíš ve slepé uličce. Chceme nabídnout východisko z této slepé uličky, a to připomenutím původního ukotvení celé fonologie i připomenutím úkolů, které s ní byly od počátku spojeny.

Je málo užitečné snažit se dál rozvíjet fonologii tím, že budeme hledat stále originálnější vnitřní uspořádání konečných souborů foném, na jejichž výčtu ani není co měnit. Zamysleme se raději nad podstatou fonématu jako jednotky a vyjasněme si, co od této jednotky vůbec chceme vzhlédem ke konečnému úkolu lingvistiky, jímž není nic menšího než popsat jazyk. Ten přitom pojmáme jako společensky institucionalizovanou potenci pro vytváření a přijímání konkrétních textů, mluvených i psaných: text vzniká proto, aby jej někdo přijal, a přijetí textu předpokládá porozumění; produkce a interpretace textu nejsou dvě činnosti od sebe oddělené, nýbrž jedna dvoustranná. Ústřední lingvistická otázka zní: Jak se z významové potence jazyka aktualizuje jedinečný smysl konkrétního textu, když ten je svou podstatou událost kulturně-historická, podléhající společenským normám? Při hledání odpovědi na tuto otázku je fonologie lingvistická disciplína pouze pomocná. Zároveň však nabízí modelový případ, kdy se základních lingvistických otázek můžeme dotknout s příjemným zjednodušením. Tak tomu ostatně bylo už v klasické pražské fonologii, jež při vši své různorodosti zcela jednotně a s působivou elegancí ilustrovala základní thesi strukturalismu: hodnota je dána systémem.

Vlastním předmětem lingvistického výkladu jsou jazykové útvary, jež lze situačně použít jako text, a společenské normy, jimiž se textová komunikace řídí. Zde musíme uznat, že pro adekvátní uchopení společenských norem textové komunikace lingvistika dosud žádný vhodný pojmový aparát nevytvořila. Zato pro adekvátní uchopení oněch situačně použitelných jazykových útvarů právě strukturální jazykozpyt vhodný pojmový aparát vyvinul: jazykové útvary jsou bifaciální znaky, pojaté v systému, jenž umožňuje větší útvary rozkládat do menších i menší skládat do větších při udržení znakové povahy útvarů výsledných (nelze ovšem provádět neomezeně). Všechny jazykové znaky, jakkoliv veliké a jakkoliv složité, mají stranu výrazovou a stranu obsahovou, stranu formální a stranu funkční, stranu signifikující a stranu signifikovanou. Hodnota jazykových znaků se vždy stanovuje uvnitř systému ve vzájemných diferencích. Účelem fonologie je inventarizovat prostředky, jež slouží k popisu diferencí mezi znaky ze strany výrazové.

Z funkčně-strukturálního hlediska je přirozené zvolit za výchozí znakovou jednotku jazyka větu; tu pak budeme systémově rozkládat do znakových jednotek menších. Větu pojmáme jako strukturální nosič výpovědi, jež sama je naopak elementárním textem. Výpověď postavená na větě (jsou samozřejmě i výpovědi nevětné) má oproti svému větnému nosiči navíc právě to, co vůbec činí konkrétní text konkrétním textem: situační ukotvení, žánrové zařazení, diskursní tradici. Již věta co útvar abstraktního systému jazyka má zcela jednoznačnou intonační kontúru; jednoznačnou intonační kontúru mají i věty jazyka psaného. Výchozím úkolem fonologie tak je poskytnout prostředky pro popis rozdílů mezi větnými kontúrami: právě tuto oblast však tradiční, ba celá dosavadní fonologie velmi zanedbává.

Větu co lingvistickou jednotku popisujeme v průsečíku dvou systémových pohledů, lexika a gramatiky, jež dohromady představují jedno polarizované kontinuum. Tradiční lingvistický pohled je přitom veden tak, že lexikon i gramatika od intonační kontúry, která je větě inherentní, odhlíží. Jistě, zcela od ní odhlížet nelze: kontúra může mít i relevanci lexikální, či gramatickou (syntaktickou); taková relevance se ovšem v tradičním pohledu pojmá jako prosodické epifenomen. Ano, známe lingvistické výklady, které větnou prosodii začínají – Knud Togeby (1950), Sergej Karcevskij (1924, 1927), diskrétně ovšem i Vilém Mathesius (1911, 1929a, 1936,

1942)¹ – leč takové postupy zůstaly osamocené a nedočkaly se patřičného rozvinutí. Drtivě převažující – zdaleka ne pouze mejnstrímová – lingvistika pojímá lexikon a gramatiku mimo oblast větné prosodie, jako by se intonační kontúra věty až dodatečně přidávala k čemusi, co vzniká samostatně bez ní. Netvrdíme, že je to špatně; tvrdíme, že lingvistika si musí uvědomit, že postupuje právě takto, a vyvodit z toho důsledky.

Standardní fonologické výklady ovšem nezačínají prosodií větného celku, nýbrž inventářem fonémat. Perspektíva výkladu je postavena tak, že nejprve se předpokládají lineárně uspořádané posloupnosti fonémat co jednotek segmentálních a teprve na jejich pozadí se vyčleňují jevy další, jmenovitě: prosódémata, jevy suprasegmentální, neboť vázané na segmentálně pojaté fonematické posloupnosti jistého druhu (slabiky), a předěly, jevy intersegmentální, jež segmentální posloupnost fonémat člení na dílčí úseky (ne nutně slabičné). Prosodii tak standardní fonologický výklad podává co druhotné funkční rozlišení útvarů, jež původně – totiž jako segmentální sled fonémat – byly totožné. Předpoklad segmentálního sledu fonémat je přitom v příkrém rozporu s experimentální fonetikou, která již dávno ukázala, že artikulačně-auditivní skutečnost lidské řeči je odlišné povahy: jedinou jasně vyčlenitelnou jednotkou je slabika, či lépe slabičný vrchol, a co se interpretuje jako hláskové segmenty, jsou distinktivní rysy slabičného úseku kolem zkoumaného vrcholu, jež zdaleka nejsou distribuovány lineárně. Potřebujeme odpoutat se od striktně segmentačního přístupu a naučit se pracovat s kontinuálními úseky.²

Uvědomme si nyní, že inventarizace fonémat, jak ji s sebou nese funkčně strukturální jazykozpyt pražského ohniska, není *creatio ex nihilo*; je to reakce na stav jazykovědy, jaký v té době panoval — a byl považován za neuspokojivý. Strukturalismus «zdedil» dobovou praxi, která již byla pevně ukotvená v segmentálním vidění zvuku lidské řeči: měla hlásky co jednotky základní, viděla řeč jako lineární proud těchto hlásek a na onom proudu evidovala přídatné jevy prosodické; to vše se snažila popsat se stále větší přesností. Nespokojenost funkčního strukturalismu pramenila z vědomí, že takto hromaděné popisy málo vypovídají o povaze a o skutečném fungování lidského jazyka jakožto sociální praxe. Řešení spočívalo v redukci: místo obrovských inventářů hlásek vystačíme s menším – někdy i výrazně menším – inventářem fonémat, která hledí k významové distinktivnosti hlásek.

Z funkčních důvodů vykázal strukturalismus v abstraktním systému jazyka fonologii místo sice okrajové, leč imanentně lingvistické. Mathesius, duchovní otec funkčního strukturalismu, klade do centra systému funkční onomatologii a funkční syntax co specifické uchopení jednoty lexika a gramatiky, a poznamenává, že některé tradiční obory tímto členěním prostupují (platí zvláště pro morfologii), a některé stojí mimo.³ Mimo stojí i fonologie, pomocná nauka o stavbě výrazového plánu jazyka, jejíž postavení se nijak neliší od funkčního zkoumání písma. Není náhoda, že ve stejném ohnisku se ve stejnou dobu rozvíjí funkční zkoumání jazyka mluveného i psaného, že písmo, o němž se dobová lingvistika vyjadřovala velmi pohrdavě, povýšilo na předmět lingvistického zájmu.⁴

Funkční strukturalismus neviděl svůj cíl v tom, aby fonémata, třídy funkčně ekvivalentních hlásek, popisoval a vzájemně uspořádal podle principů zásadně odlišných, než jak činila dosavadní lingvistika. Ochotně přejal obě hlediska, která již existovala: artikulačně-auditivní,

¹ V souvislosti s Mathesiem máme na mysli skutečnost, že jeho výklad jazykového systému důsledně vychází od věty jakožto elementární výpovědi a věta že je u něho úplná až díky své intonační kontúře.

² Toto v soudobé fonologii obzvláště důsledně požaduje Federico Albo Leoni (2009). Ale připomeňme již Pavla Trosta (1954): „Hlásky nevznikly dřív než slova, naopak slova se postupně rozčleňují v hlásky. Vývoj je nesen hledáním účelnějšího systému zvukových rozdílů.“

³ Jako symbolický odkaz dáváme jeho poselství Čtvrtému mezinárodnímu sjezdu lingvistů (Mathesius 1936), nejpodrobněji je rozvinuto v jeho universitních přednáškách vydaných posmrtně česky i anglicky (Mathesius 1961, 1975).

⁴ Cf. Artymovych (1932a,b), Vachek (1933, 1939, 1942a,b, 1948).

hledící k fyziologii lidské řeči, a čistě akustické, usilující o fyzikální objektivnost; pro inventarizaci fonémát jsou obě ohlediska stejně dobrá, jako alternativy mají jedno každé své specifické výhody. Od popisu fonématického inventáře se požaduje logická konsistence, vyčerpání všech případů a elegance výkladu: pořadí distinktivních rysů, stejně jako jejich členění do dvojic či jiných skupin jsou důležité jen z tohoto hlediska.

Kromě pomocné role ve výkladu, jak jazyk funguje, dal funkční strukturalismus fonologii dva úkoly samostatné: měla přispět k charakterologii jednotlivých jazyků a k jednotnému porovnávání mnoha jazyků mezi sebou. Charakterologie (pojem pochází od Mathesia 1928) je závažným důsledkem funkčního pohledu na jazyk: uvážíme-li, že komunikativní potřeby člověka jsou obecně totožné, vidíme, že je stejně dobře obsluhuje jazyk uspořádaný jistým i jazyk uspořádaný zcela odlišným způsobem, přičemž jeden i druhý způsob je systémově nutný, vzájemně se však vylučují. Mathesius se nespokojil se stanovením fonématického inventáře konkrétního jazyka, zajímaly ho jedinečné charakteristiky fonématických systémů: může být systémově nutné, že v daném jazyce se jistá fonémata vyskytují jen v jistých pozicích, za jistých podmínek alternují jen s jistými fonématy, či připouštějí jen jisté své shluky, případně svým výskytem charakterizují jisté významové polohy (cf. Mathesius 1929b, Trnka 1935, Trubeckoj 1934); PLK měl zároveň ambice vést srovnávací výzkum fonologických systémů nejrůznějších jazyků a za tím účelem vypracovával jednotné zásady fonologického popisu (Trubeckoj 1931, 1935). Oba tyto úkoly – charakterologie jednotlivých jazyků i jednotné srovnávání jazyků mnoha – dosud představují užitečnou práci lingvistickou a vřele je připomínáme zvláště fonologům stíženým postmoderní iluzí, že už není co zkoumat.⁵

Až sem lze pražskou fonologii v její historické rozmanitosti (Mathesius, Trubeckoj, Jakobson, Trnka, Vachek, Skalička, L. Novák, Petřík, Trost, Kořínek, Karcevskij, Mukařovský, Havránek)⁶ pojímat jako racionalizaci dědictví minulosti a jako intelektuální rozcvičku i didaktickou přípravu na funkční uchopení vlastní strukturální jednotky jazyka, bifaciálního znaku. Aparát inventarizace fonémát se postupně upřesnil i ustálil, dělná výzva popisovat jazyky za účelem vnitřně charakterologického i vzájemně komparativního studia zůstává v platnosti. Připomeňme nyní dva momenty, jež byly v pražském ohnisku od začátku též přítomny, leč nedošly patřičného rozvíti: pro adekvátní uchopení celého bifaciálního znaku jsou přitom klíčové. Jde (i) o plnou šíři významové relevance fonémát, (ii) o fonologii výpovědních celků. Oba momenty spolu souvisí.

V pražském ohnisku je od začátku jasně doloženo vědomí, že každý text, tedy i elementární výpověď, má pól zaměřený na věcnou reprezentaci vnějšího světa a pól expresivního působení mluvčího na posluchače; zdůrazňuje se, že oba póly jsou vždy přítomny, že však podle povahy textu může jeden z nich někdy i výrazně převažovat. Mathesius skutečně tematizoval póly dva: sdělení, povahy intelektuální, či lépe intelektualizující, a exprese, povahy emocionální; souběžně však PLK převzal od Karla Bühlera (1933, 1934) model triadický: reprezentace – exprese – apel (reprezentace Bühlerova se obsahově kryje s Mathesiovou, Mathesiova exprese se rozděluje mezi expresi a apel ve smyslu Bühlerově). Význam jazykového výrazu má tudíž vedle složky reprezentativní vždy též složku expresivní a apelovou. Definujeme-li foném jeho schopností lišit význam, musíme zapracovat všechny složky významu; že existují zvukové skutečnosti se silnou hodnotou expresivně-apelovou, bylo dávno dobře známo.

⁵ Autor tohoto příspěvku, baltista, se v tomto duchu pokusil o podrobnou morfonologickou charakterologii litevštiny (2002; nevydaná monografie).

⁶ V očích světa je pražská fonologie přímočaře ztotožňována s Trubeckého *Grundzüge* (1939) a pokládá se za něco dávno uzavřeného, vůči čemu se později vymezily dvě samostatné školy, jež na ni navázaly a zároveň ji překonaly: Martinetova, symbolizovaná jeho *Economie des changements phonétiques* (1955; lépe by posloužil jeho popis dialektu Hauteville z roku 1956), a «harvardská», symbolizovaná Jakobsonem, byť ji fakticky vypracovávali Moriss Halle, Collin Cherra, John Lotz (celá škola následně přešla od binarismu ke generativismu). Fonologické dění pražského ohniska bylo nicméně velmi rozmanité a rokem 1939 rozhodně nekončí. Abychom dali jistou představu o jeho rozličnosti i o jeho pokračování, připojujeme za průběžné odkazy z tohoto článku ještě zvláštní bibliografickou přílohu členěnou tematicky.

Již jsme řekli, že fonologie pražského ohniska reaguje na dědictví minulosti. To se projevilo hlavně v tom, že inventář hlásek, jež strukturalismus funkčně třídil, byl převzat z dosavadní lingvistiky. Onen inventář byl sestaven nikoliv na základě textových výpovědí, jednotek jazykové empirie, ani ne na základě věty, výkladové jednotky textem motivované, nýbrž na základě slova, dávné intuitivní jednotky jazyka, nahlížené izolovaně, mimo text i kontext; navíc bylo vše učiněno pod zásadním vlivem hláskového písma.⁷ Toto dědictví je nepříjemnou zátěží již při funkčním třídění hlásek zaměřeném čistě na význam reprezentativní, naprosto se pak vylučuje s funkčním tříděním zaměřeným na významové polohy expresivně-apelové. PLK ve svých prvních dvou desetiletích zaujímá pragmatický postoj: soustředíme se nejdříve důkladně na reprezentativní aspekt významu, s nímž máme největší zkušenosti, pak se vyrovnáme s aspekty zbývajících. Mathesius (1936) to výslovně říká pro svůj velký plán funkční onomatologie a funkční syntaxe, Trubeckoj (1939) činí totéž pro fonologii: postuluje *Lautstilistik* jako nutnou součást fonologie a nechává ji na později.⁸ Žel k tomu «později» už nedošlo: Trubeckoj umírá krátce před válkou, Mathesius na jejím samém konci. Zůstává na nás, abychom se tohoto zanedbaného úkolu zhostili.⁹

Druhým momentem je intonační kontúra věty. Tou se, jak známo, zabýval Karcevskij (1927, 1931, 1937), tou se, dlužno připomenout, zabýval i Mathesius (1931, 1937b) a v této souvislosti musíme umět interpretovat též rozsáhlé veršové analýzy Mukařovského (1929, 1931, 1933).¹⁰ Všem je společné vědomí, že intonační kontúra je to, co z velkého jazykového znaku na úrovni celého textu vymezuje jazykové znaky menší: v próze větu, v poesii verš; že tato kontúra působí jednotně, přestože do ní přispívají zvukové kvality různé povahy, odlišené melodií, dynamikou, tempem i vázaností, přičemž ony kvality se v překvapivé míře dokáží vzájemně zastupovat; že žádný dílčí moment oné celostní kontúry nelze spojovat s nějakou specifickou významovou hodnotou, nýbrž že je nutno interpretovat až celkový významový rozdíl mezi úsekem (větou, veršem) s takovou a úsekem s odlišnou intonační kontúrou. Z hlediska praktického popisu byl již tehdy zaveden malý inventář fonologických jednotek intonačních (kadence, antikadence, polokadence), jež odhlíží od konkrétní fonetické realizace.¹¹ Výzkum intonačních kontur se uplatnil při popisu individuálních i «žánrových» či «funkčních» stilů.¹² u Karcevského (1931) a

⁷ Prekérnosti celé situace si byla dokonale vědoma již pozitivistická lingvistka XIX století, jak dokládá třeba Hermann Paul ve svých *Prinzipien der Sprachgeschichte* (1880).

⁸ Trubeckoj to otevřeně zdůvodňuje nepřipraveností. Zajímavý je též posun v úvodu jeho *Grundzüge* (1939): Trubeckoj vyjde z triadického modelu Bühlerova (1934), pak se ovšem pro zjednodušení rozhodne pro dyadický model Mathesiův (1911, 1936, 1942).

⁹ Aby nevznikl dojem, že PLK se tímto věcmi před válkou vůbec nezabýval, poznamenejme, že Pavel Trost (1939) vytýká ve *Slově a slovesnosti* Stanislavu Petříkovi (1938), že „stále mate fonologii výrazovou a vyzývací (Kundgabe- und Appellphonologie) s fonologií významu věcného (Darstellungssphonologie)“.

¹⁰ Výše citované práce jsou ze strany Mukařovského příkladem metodologické reflexe fonologických postupů při zkoumání verše; vlastní Mukařovského rozboru verše ilustrují třeba práce 1928, 1938.

¹¹ Takový pojmový aparát prvně formuluje Karcevskij (1931), po válce jej pak systematizuje Daneš (1957). Díky Danešovi se onen aparát stal samozřejmou součástí české i slovenské lingvistiky a došel též jistého uznání ve světě.

¹² Komu by snad stilistické zkoumání přišlo jako něco lingvistiky vzdáleného, tomu připomínáme, že v pražském ohnisku právě díky Mathesiovi (1911, 1926) byla stilistika lingvistiky rovnocenná, lišíc se od ní pouze orientací: lingvistika postupuje od konkrétních textů k abstraktnímu systému jazyka (charakterizuje jazykové prostředky, jimiž jsou ony texty utvořeny), stilistika postupuje od abstraktního systému jazyka ke konkrétním textům (charakterizuje, jak jsou ony texty individuálně utvořeny konkrétními volbami z mnoha systémových možností).

Mathesia (1937a, 1943) máme dílčí ukázky, u Mukařovského soustavné charakteristiky veršů různých autorů a období.¹³

Nové funkčně-strukturální uvažování o fonologii by mohlo – a mělo – přinést dvě zásadní změny v chápání znakového aparátu jazyka: 1° odstranit neuvěřitelnou asymetrii mezi zdánlivou jednoduchostí ve stavbě plánu výrazového a obávanou složitostí ve stavbě plánu obsahového; 2° nabídnout pozitivní přístup k inherentní složitosti jazykového znaku. Povede-li se to, pak se fonologie, pomocná disciplína lingvistická, zaslouží o rozvoj celého oboru.

Asymetrie v míře složitosti výrazového a obsahového plánu je zjevná již při pohledu na standardní znakové uchopení té nejtradičnější, intuitivní jazykové jednotky, slova: ze strany výrazové stojí jen krátká posloupnost foném, vybraných z uzavřeného a nijak velikého inventáře, ze strany obsahové naopak nevyčerpatelná rozmanitost distinktivních rysů, jež netušíme jak inventarizovat ani jak uspořádat, spojená s vědomím, že lexikální polysémie není zvláštnost, nýbrž právě naopak zcela normální stav jazyka. Složitost výrazového plánu nijak nevzroste, přidáme-li v jazycích prosódicky nebanálních ke konečnému inventáři foném ještě několik málo lexikálně-gramaticky relevantních prosódém.¹⁴ Vezmeme-li za výchozí jazykovou jednotku větu, musíme k významově relevantním distinkcím výrazového plánu, což je vlastní předmět zájmu nás fonologů, přistupovat od počátku komplexně. Nejen že si uvědomíme, že intonační kontúra, jež činí větu větou, je sama o sobě složitá a že my vědci XXI století pro ni dosud nemáme ani vhodný popisný aparát: intonační kontúru má každé slovo, každé syntagma, jež vystupují co samostatná výpověď (bez kontúry se nedají vyslovit ani jako abstraktní příklad), takže není důvod, ba není možné u slov a syntagmat od ní odhlížet. Ona kontúra navíc není relevantní jen pro čistě reprezentativní význam, je relevantní i pro hodnoty duševních stavů stejně jako krajového či společenského (sebe)zařazení, což vše dle záměru mluvčího může plnit funkce jak expresivní, tak apellové. Vzhledem k velké vzájemné zastupitelnosti všech zvukových kvalit, jež se na aktu řeči podílejí, pak může být relevantní i pro rysy, jimiž popisujeme fonémata; ostatně právě proto Trubeckoj vyčleňuje *Lautstilistik*. Stavba výrazového plánu tedy z podstaty věci není jednoduchá, byla jen dlouho postižena nemístným zjednodušováním.

Již jsme konstatovali, že fonématický přístup k fonologii nebylo reflektovaně zvolené východisko: strukturalismus jím reagoval na stav oboru, jaký zdědil, a nevýhod takového kroku si byl od počátku vědom. Vyvstává přirozená otázka, proč nikdo ani později nezkusil vybudovat fonologii z jiných východisek, jež by lépe odpovídaly znakové povaze jazykových jednotek, když důvody pro změnu byly dobře známy. Domníváme se, že důležitou roli při takovém nečinění sehrál psychický blok fonologů, vyvolaný vědomím složitosti. Nechceme-li komplexnost významové relevance zvukové matérie jazyka popírat ani zastírat, což opravdu nechceme, musíme k ní přistoupit tak, aby nám nenaháněla strach. Poučme se z dosavadních zkušeností s uchopováním druhého předmětu lingvistiky, textových norem. Textové normy jsou aspektem spíše než podsouborem norem společenských (jedna a táž norma je zcela přirozeně normou jazykovou a zároveň normou jinou, třeba zdvořilostní). Jak společenských norem vůbec, tak norem v užším smyslu textových, neboli jazykových (to je totéž: jazykové normy jsou normy pro komunikaci v textech) je tolik, že usilovat o výčet, byť neuspořádaný, není rozumné. Navíc platí, že společenské normy zůstávají platné, i když se nedodržují: norma fakticky zaniká až tím, že celé společenství zapomene, že taková norma vůbec kdy byla. Přitom se my všichni jako členové lidských společenství v normách pohybujeme přirozeně a bezpečně. Je to tím, že interpretujeme-li konkrétní situaci společenského života (normy jsou nástrojem interpretace), je v daném okamžiku ze všech fakticky platných norem vědomě aktualizována jen malá část: naše interpretační pozornost je vždy zaměřena pouze na něco. Je pravda – každý si potvrdí ze své zkušenosti – že naše interpretační pozornost se mžikem oka může zcela zásadně změnit, stejně tak je ale pravda, že umění vy-

¹³ Viz položku «fonologie a verš» v bibliografické příloze.

¹⁴ V Evropě jsou prosódicky banálními jazyky třeba čeština nebo francouzština, nebanální jsou dejme tomu ukrajinština, či litevština.

stavět text je uměním vést interpretační pozornost. Podstoupit textovou komunikaci znamená přecházet od jednoho souboru momentálně aktuálních norem k jinému souboru momentálně aktuálních norem. V souvislosti s tím si uvědomme, že nejsme ani tak členy jednoho velkého abstraktního společenství jako jsme členy mnoha navzájem různých malých společenství, z nichž každé má své specificky relevantní společenské normy, a přitom velmi rychle velmi často velmi snadno přecházíme z jednoho společenství do jiného. Jsme potenciálně příslušníky mnoha různých společenství, aktuálně však vědomým prožitkem vždy jen několika málo; známe a uznáváme mnoho společenských norem, aktuálně jich však vědomě prožíváme vždy jen několik málo. Právě díky tomu dokážeme ve společenských normách úspěšně žít, právě díky tomu dokážeme jazykem, čili texty úspěšně komunikovat. Tak jsme se to naučili během individuálního procesu akulturace, tak se v tom během dalšího života průběžně utvrzujeme.

Hned na počátku jsme připomněli, že hodnoty znakových útvarů stanovujeme diferenčně. Domysleme to do důsledků. Diference nevznikají spontánně, představují naopak umělé, vědomý proces (který se, pravda, v praxi někdy automatizuje). Hodnota znaku není znaku inherentní, hodnota znaku vyvstává z vědomé aktualizace znaku ve společenství jiných znaků; řekněme takovému společenství definiční obor: hodnota znaku je dána definičním oborem, ve kterém jej zkoumáme. To platí jak pro jeho sémantickou hodnotu ze strany obsahu, již diferenčně popisujeme v sématech (ta jsou různého druhu) a sématických konfiguracích (i ty jsou různého druhu), tak pro fonetickou hodnotu znaku ze strany výrazu, již diferenčně popisujeme ve fonématech, prosódématech, melodématech, etc. Jsme zvyklí předkládat hotové inventáře fonémat a svou fonologickou odbornost vidíme v tom, že pro potvrzení jednotlivých položek dokážeme pohotově uvést příklad. Zkusme nyní perspektívu obrátit: netvrďme, že něco je jednotka jednou pro vždy, a kdo by o tom zapochyboval, tomu předvedeme jeden naučený příklad; tvrdme, že něco je jednotka v daném definičním oboru, protože právě v tom oboru lze evidovat výrazový rozdíl provázaný s rozdílem obsahovým, přičemž tato evidence je nadosobní, platná pro celé jedno – možná malé, zato však aktuální – jazykové společenství.

Protože taková jazyková společenství spolu skrze své sdílené členy komunikují a ve svých sdílených členech společně posilují kolektivní paměť, některé diference se mohou zautomatizovat: není-li textovou situací dáno jinak, počítá se s jistými normami pro budoucí, nové texty předem, jako by byly aktualizovány. Dochází k tomu proto, že jakožto členové jazykového společenství se přirozeně soustředíme na funkční – reprezentativní, expresivní i apelový – obsah textů nám adresovaných a nechceme se zdržovat reflektovanou analýsou mnoha jejich stále stejných složek. Je jistě přirozené pokládat alespoň část fonématického inventáře za zautomatizovanou (říkáme jí právě proto centrální), berme to nicméně jako případ ve fonologii spíš výjimečný. Pro novou fonologii usilujeme raději o soubory fonologických jednotek pouze relativně stabilizované, vázané společenskými textovými normami na texty dle jistých parametrů typizovatelné. Heuristicky musí nová fonologie postupovat proti automatismům: nesmí předpokládat předem hotové inventáře, musí naopak zůstat otevřená pro další perspektívy, musí se naučit sestavovat definiční obory *ad hoc* a v nich evidovat znakové hodnoty, jaké dosud nezaregistrovala, vytvořené interpretačními situacemi, na jaké dosud nepomyslela.

Dělejme jako fonologové reflektovaně to, co jako příslušníci jazykových společenství děláme přirozeně: podle momentálně zvolené perspektívy interpretujeme týž textový útvar jednou jako zprostředkování nějaké skutečnosti vnějšího světa, jindy jako informaci o společenském zařazením mluvčího, skutečném či předstíraném, jako manipulaci z jeho strany, případně jako potvrzení vzájemné náklonnosti, a mnoho jiného, co nás v komunikaci skutečně zajímá. Každou takto zaevidovanou polohu pak zkoušejme rozvíjet: hledejme věty, které budou výchozí obsah modifikovat, ať již v poloze místního či společenského (sebe)zařazení (e.g. *utrousil ten nafoukaný světák z Prahy/Stockholmu/New Yorku*), vnitřního rozpoložení (e.g. *zvolala nadšeně – radostně – zklamaně – zoufale*), osobního odstupu (e.g. *pronesl chladně – úsečně – pohrdavě – o trochu vlídněji*), a na mnoho dalších způsobů jinak.

Jak to vše uchopit technicky? Opřeme se o zkušenost evropského strukturalismu a vzpomeňme si, že v ženevském ohnisku již před druhou světovou válkou uvažoval Henri Frei o způsobech, jak sestavit slovník vět, což po válce shrnul do dvousvazkového manuálu (Frei 1953). I my musíme promyslet, jak věty třídit — a zároveň je důsledně pojímat jako bifaciální znaky.

Pro třídění plánu výrazového vyjdeme z bühlerovského trojúhelníku. Ten nutno chápat a využívat co plné kontinuum. Uvědomme si, že exprese ani apel nejsou druhotné záležitosti, pouze přidávané k reprezentaci, jež prvotně je jakoby neutrální; již ve funkci reprezentativní nese s sebou volba jazykového znaku vždy osobní postoj k reprezentovanému výseku skutečnosti a jeho hodnocení: i neutralita je hodnocení a postoj, jež navenek zaujímáme. Expresse i apel mohou být pro sdělení naopak tak zásadní, že hodnota reprezentativní složky je vůči nim zcela podružná a snadno nahraditelná. V plánu výrazovém si pak uvědomme, že máme před sebou komplexní intonační kontúry úplných vět (či nevětných nosičů výpovědi), jež potřebujeme uchopit malým konečným souborem «diakritických momentů» (záměrně neříkáme «distinktivní rysy», neb ty jsou terminologicky vázány pouze na jisté druhy pomocných jazykových jednotek). Od oněch diakritických momentů nepožadujeme, aby vyčerpaly celý abstraktní systém jazyka (to samozřejmě nejde), pouze aby dostatečně odlišily kontúry všech znaků v daném definičním oboru.

Takto získané diakritické momenty jsou ze strany výrazového plánu obdobou sématických, diakritických momentů plánu obsahového. Inventarizujeme je proto obdobně, to znamená podle definičních oborů, z nichž vyvstaly. Uvědomme si, že definiční obory jsou ve většině případů konvenční, totiž ustálené prostřednictvím sociálních (jazykových = textových) norem: kdyby tomu tak nebylo, nebyla by možná automatizovaná interpretace, ba interpretace vůbec. Mnohé konvenční definiční obory se dále konvenčně sdružují do větších domén, rovněž stabilizovaných společenskými normami. Vedle toho však konkrétní text vždy může ustanovit nové definiční obory *ad hoc*. Interpretace konkrétního textu je dynamický proces, jenž začíná volbou výchozích definičních oborů (právě k tomu slouží z kraje uvedené parametry konkrétního textu: situační ukotvení, žánrové zařazení, diskursní tradice), a postupuje dále dle struktury daného textu a samozřejmě i v závislosti na kompetenci interpretujícího příjemce. Funkčně strukturální jazykozpyt má v tomto ohledu za sebou velkou zkušenost domácí (Mukařovský, Veltruský),¹⁵ navíc se může opřít o zkušenost jemu blízké školy interpretativní sémantiky (François Rastier). Fonologické uchopení větné prosodie tak dovolí postupovat v obou plánech jazyka, obsahovém i výrazovém, paralelně.

Začali jsme prohlášením, že fonologie je lingvistická disciplína toliko pomocná. Dospěli jsme k prohlášení, že fonologie nově pojatá, vycházejíc od věty, je právě to, co strukturalismu schází pro adekvátní uchopení jazyka v obou jeho plánech současně: i malý obor mnoho zmůže. V této souvislosti se v novém světle ukáže rovněž vztah fonologie a fonetiky, a to jako vztah teorie a empirie (fonetikou vždy rozumíme fonetiku experimentální, v dalším proto upřesňujícího přívlastku užívat nebudeme). Nástup pražské fonologie znamenal nástup nových teoretických hledisek pro nové uchopení empirického materiálu, který již byl sebrán. Ano, každým novým teoretickým uchopením se starý/stávající/dosavadní empirický materiál promění v cosi nového: nastupující fonologie zdůrazňovala právě tuto proměnu; niterná provázanost fonologie s fonetikou byla přitom tehdy tak samozřejmá, že nikdo necítil potřebu ji připomínat. Dnes u vědomí všech nepřátelských delimitací, k nimž mezi fonologií a fonetikou následně došlo, chceme zdůraznit, že potřebujeme dělnou spolupráci vědy teoretické, která ví, co se chce dozvědět (a proč), a vědy experimentální, která dokáže vyrobit empirickou látku dle daného teoretického hlediska (nelekejme se a nezakrývejme si to: experimentální věda empirickou materií vytváří), přičemž ta věda je jen jedna a dokáže posoudit jak míru, v níž experimentálně vytvořená empirická materie výchozí teoretické hledisko potvrzuje, tak heuristickou plodnost teoretického hlediska, z něhož experimenty vycházejí.

¹⁵ Blíže k tomu autor (2012a,c, 2017).

BIBLIOGRAFIE

PRŮBĚŽNÉ ODKAZY Z TEXTU

- Albano Leoni, Federico. 2009. *Dei suoni e dei sensi. Il volto fonico delle parole*. Il Mulino, Bologna.
- Artymovyč, Agenor. 1932a. Pysana mova. *Zbirnyk Ukrajinškoho vysokoho pedagogičnoho instytutu v Prazi II*, 1–8.
- Artymovyč, Agenor. 1932b. Fremdwort und Schrift. In CHARISTERIA GVILELMO MATHESIO QVINQVAGENARIO A DISCIPVLIS ET CIRCVLI LINGVISTICI PRAGENSIS SODALIBVS OBLATA, 114–118. Praha, Pražský lingvistický kroužek.
- Bühler, Karl. 1933. Die Axiomatik der Sprachwissenschaft. *Kant-Studien* XXXVIII, 19–90.
- Bühler, Karl. 1934. *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Fischer, Jena.
- Daneš, František. 1957. *Intonace a věta ve spisovné češtině*. Praha, Československá akademie věd.
- Frei, Henri. 1953. *Le livre de deux milles phrases*. Genève, Droz.
- Halle, Morris. 1959. *The Sound Pattern of Russian*. 's-Gravenhage, Mouton.
- Halle, Morris. 1962. Phonology in generative grammar. *World* XVIII, 54–72.
- Hoskovec, Tomáš. 2002. Fonologický inventář a jeho morfonologické třídění. Obecná úvaha metodologická nad konkrétním materiálem jazyka litevského. *Slavia* LXXI, 267–300.
- Hoskovec, Tomáš. *Formální morfologie litevštiny ve funkčním popisu jazyka*. Nevydaná monografie.
- Hoskovec, Tomáš. 2012a. La linguistique textuelle et le programme de philologie englobante. *Verbum* xxxii/2010 [sic!], n° 2, 193–218. Presses universitaires de Nancy. ISSN 0 180–5887. — Reti patefactum per uiam <www.revue-texto.net> : *texto! Textes & Cultures*, volume XVIII, n° 1 (2013).
- Hoskovec, Tomáš. 2012b. La perspective fonctionnelle de la phrase dans une perspective historico-philologique du foyer pragois de structuralisme fonctionnel. *Echo des études romanes* volume VIII, numéro 1, pages 7–25. ISSN 1801–0865. — Reti patefactum per uiam <www.eer.cz> et ultima manu per <www.revue-texto.net>: *texto! Textes & Cultures*, volume XVIII, n° 4 (2013).
- Hoskovec, Tomáš. 2012c. Jiří Veltruský (1919 – 1994). A journey through life, with semiotics. Afterword to Jiří Veltruský: *An Approach to the Semiotics of Theatre*. Travaux du Cercle linguistique de Prague, nouvelle série, volume 6, pages 206–225. Brno, Masarykova universita.
- Hoskovec, Tomáš. 2017 [sous presse]. Karl Bühler et le programme sémiologique du Cercle linguistique de Prague. In *Karl Bühler, une théorie du langage redécouverte*. TCLP, n.s. 7.
- Jakobson, Roman & Morris Halle. 1956. Phonology and phonetics. In *Fundamentals of Language*. — *Selected Writings* I, 464–503. 's-Gravenhage, Mouton, 1962.
- Karcevskij, Sergej Iosifovič. 1924. *Russkij jazyk, část' I. Grammatika*. Praha, Planja.
- Karcevskij [Karcevskij], Serge. 1927. *Système du verbe russe*. Praha, Planja.
- Karcevskij, Serge. 1931. Sur la phonologie de la phrase. TCLP 4, 188–227. — Reimpresum in Serge Karcevskij [Karcevskij]: *Inédits et introuvables* (curauerunt Irina et Gilles Foiugeron), 87–124. Louvain/Leuven, Peeters, 2000.
- Karcevskij, Serge. 1937. Phrase et proposition. In *Mélanges de linguistique et de philologie offerts à J. van Ginneken à l'occasion du soixantième anniversaire de sa naissance*. Paris. — Reimpresum in Serge Karcevskij [Karcevskij]: *Inédits et introuvables* (curauerunt Irina et Gilles Foiugeron), 127–134. Louvain/Leuven, Peeters, 2000.
- Martinet, André. 1955. *Économie des changements phonétiques. Traité de phonologie diachronique*. Bern, Francke.
- Martinet, André. 1956. *La description phonologique, avec application au parler franco-provençal d'Hauteville (Savoie)*. Genève, Droz – Paris, Minard.
- Mathesius, Vilém. 1911. O potenciálnosti jevů jazykových. In *Věstník Královské české společnosti nauk* 1911–1912. Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 2, 1–24. Praha.
- Mathesius, Vilém. 1926. New currents and tendencies in linguistic research. In *MNHMA. Sborník vydaný na paměť čtyřicetiletého učitelského působení prof. Josefa Zubatého na Universitě Karlově 1885–1925*, 188–203. Praha, Jednota českých filologů.
- Mathesius, Vilém. 1928 [uere editum 1930]. On linguistic characterology with illustrations from modern English. In *Actes du Premier congrès international de linguistes* [tenu à la Haye du 10–15 avril 1928], 56–63. A.W.Sijthoff, Leiden [sine anno]. — Reimpresum in *A Prague school reader in linguistics* (composuit et edidit Josef Vachek), 59–67. Indiana university studies in the history and theory of linguistics. Bloomington, Indiana university press, 1964.
- Mathesius, Vilém. 1929a. Funkční lingvistika. In *Sborník přednášek pronesených na Prvém sjezdu československých profesorů filosofie, filologie a historie v Praze 3–7. dubna 1929*, 27–39. — Conuersum ut “Funktionale Linguistik”. In *Stilistik und Soziolinguistik*. Beiträge der Prager Schule zur strukturellen Sprachbetrachtung und Sprachziehung. List Verlag, Berlin 1971.
- Mathesius, Vilém. 1929a. La structure phonologique du lexique du tchèue moderne. Contribution à la phonologie comparée. TCLP 1, 67–84.
- Mathesius, Vilém. 1936. On some problems of the systematic analysis of grammar. In *Études dédiées au Quatrième congrès de linguistes*. TCLP 6, 95–107. — Reimpresum in *A Prague school*

- reader in linguistics* (composuit et edidit Josef Vachek), 306–319. Indiana university studies in the history and theory of linguistics. Bloomington, Indiana university press, 1964.
- Mathesius, Vilém. 1937a. Mluvní takt a některé problémy příbuzné. SaS III, 193–199. — Reimpressum in Vilém Mathesius: *Čeština a obecný jazykozpyt*, 243–256. Praha, Melantrich, 1947.
- Mathesius, Vilém. 1937b. K teorii větné intonace. SaS III, 248–249.
- Mathesius, Vilém. 1942. Řeč a sloh. In *Čtení o jazyce a poesii [1]* (ediderunt Bohuslav Havránek et Jan Mukařovský), 10–100. Praha, Družstevní práce.
- Mathesius, Vilém. 1943. Jazykozpytné poznámky k řečnické výstavbě souvislého výkladu. SaS IX, 114–129.
- Mathesius, Vilém. 1961. *Obsahový rozbor současné angličtiny na základě obecně lingvistickém* (curavit Josef Vachek). Praha, Československá akademie věd.
- Mathesius, Vilém. 1975. *A functional analysis of present day English on a general linguistic basis*. Praha, Academia – den Haag & Paris, Mouton.
- Mukařovský, Jan. 1928. *Máchův Máj*. Praha, Karlova universita.
- Mukařovský, Jan. 1929. Rapports de la ligne phonique avec l'ordre des mots dans les vers tchèques. TCLP 1, 121–145.
- Mukařovský, Jan. 1931. La phonologie et la poétique. TCLP 4, 278–288.
- Mukařovský, Jan. 1933. Intonation comme facteur du rythme poétique. *Archives néerlandaises de phonétique expérimentale* VIII–IX, 189–197.
- Mukařovský, Jan. 1938. Genetika smyslu v Máchově díle. In *Torso a tajemství Máchova díla*. Sborník pojednání Pražského lingvistického kroužku (edidit Jan Mukařovský), 13–110. Praha, Fr. Borový.
- Paul, Hermann. 1880. *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Halle an der Saale, Max Niemeyer.
- Petrík, Stanislav. 1938. *O hudební stránce středočeské věty*. Praha, Filosofická fakulta University Karlovy (Práce z vědeckých ústavů LXVIII – Práce o českém jazyku doby nové ze semináře prof. Miloše Weingarta III).
- Rastier, François. 1987. ²1996. *Sémantique interprétative*. Paris, Presses universitaires de France.
- Rastier, François. 2001. *Arts et sciences du texte*. Paris, Presses universitaires de France.
- Togoby, Knud. 1950. *Structure immanente de langue française*. Travaux du Cercle linguistique de Copenhague VI. — Reimpressum apud Larousse, Paris 1965.
- Trnka, Bohumil. 1935. *A phonological analysis of present-day standard English*. Praha, Filosofická fakulta University Karlovy, práce z vědeckých ústavů XXXVII.
- Trost, Pavel. 1939. Česká práce o větné intonaci. *Slovo a slovesnost* V, 99–103.
- Trost, Pavel. 1954. O „významu“ hlásek. In *Studie a práce lingvistické 1* (ediderunt Jaromír Bělič, Miloš Dokulil, Karel Horálek, Alois Jedlička), 67–72. Praha, Československá akademie věd.
- Trubeckoj, Nikolaj Sergeevič. 1931. Die phonologischen Systeme. TCLP 4, 96–116.
- Trubeckoj, Nikolaj Sergeevič. 1934. *Das morphologische System der russischen Sprache* (= *Description phonologique du russe moderne, deuxième partie*). TCLP 5₂.
- Trubeckoj, Nikolaj Sergeevič. 1935. *Anleitung zu phonologischen Beschreibungen*. Association internationale pour les études phonologiques, édition du Cercle linguistique de Prague. Brno
- Trubeckoj, Nikolaj Sergeevič. 1939. *Grundzüge der Phonologie*. TCLP 7.
- Vachek, Josef. 1933. Český pravopis a struktura češtiny. *Listy filologické* LX, 287–319.
- Vachek, Josef. 1939. Zum Problem der geschriebenen Sprache. TCLP 8, 94–104 — Reimpressum in *A Prague school reader in linguistics* (composuit et edidit Josef Vachek), 453–460. Indiana university studies in the history and theory of linguistics. Bloomington, Indiana university press, 1964.
- Vachek, Josef. 1942a. Psaný jazyk a pravopis. In *Čtení o jazyce a poesii [1]* (ediderunt Bohuslav Havránek et Jan Mukařovský), 229–306. Praha, Družstevní práce.
- Vachek, Josef. 1942b. Písmo a transkripce ve světle strukturálního jazykozpytu. *Časopis pro moderní filologii* XXVIII, 403–***.
- Vachek, Josef. 1948. Written language and printed language. *Recueil linguistique de Bratislava* I, 67–75.

BIBLIOGRAFICKÁ PŘÍLOHA

FONOLOGICKÉ ŠKOLY A PROGRAMY PRAŽSKÉHO OHNISKA FUNKČNĚ-STRUKTURÁLNÍHO JAZYKOZPTU období klasické (1926–1948), s přesahy do období diskrétního (1952–1969)

Přiložený bibliografický nástin, který ani zdaleka nevyčerpává textově doloženou minulost, upozorňuje na rozmanitost badatelské činnosti, jež na poli fonologie vycházela z pražského ohniska funkčně-strukturálního jazykozpytu. Podmínky vydání této práce neumožňují doprovodit jednotlivé položky anotacemi, které by charakterizovaly, jak ony položky fonologii specificky pojímají. Omezujeme se na hrubé třídění do tematických bloků, uspořádaných chronologicky. Z rozdělení je vidět, že některá slavná témata (teleologičnost) jsou zcela marginální, některá významná (versologie) naopak téměř nejsou známa, či nejsou vnímána ve svém fonologickém ukotvení; vidíme též, že vlastní plody fonologie v podobě soustavných popisů jednotlivých jazyků i vývojově-srovnávacích studií uzrály až v období diskrétním (1952–1969), kdy zároveň nastupuje nová vlna teoretické a metodologické reflexe. Do přílohy jsme

záměrně nezahrnuli reakce pražského ohniska 50. a 60. let na dobově slavné fonologie André Martineta a «harvardské školy» (Jakobson & Halle).

SaS = *Slovo a slovesnost*

SPLK = *Studie Pražského lingvistického kroužku*

TCLP = *Travaux du Cercle linguistique de Prague*

TLP = *Travaux linguistiques de Prague*

vymezení a systematizace fonémát

Trubeckoj, Nikolaj Sergeevič. 1929. Zur allgemeinen Theorie der phonologischen Vokalsysteme. TCLP 1, 39–67.

Čyževskij, Dmytro. 1931. Phonologie und Psychologie. TCLP 4, 3–22.

Bühler, Karl. 1931. Phonetik und Phonologie. TCLP 4, 22–53.

Trubeckoj, Nikolaj Sergeevič. 1931. Die phonologischen Systeme. TCLP 4, 96–116.

Jakobson, Roman. 1931. Prinzipien der historischen Phonologie. TCLP 4, 247–267.

Mukařovský, Jan. 1931. La phonologie et la poétique. TCLP 4, 278–288.

Cercle linguistique de Prague. 1931. Projet de terminologie phonologique standardisée. TCLP 4, 309–327.

Trubeckoj, Nikolaj Sergeevič. 1933. Charakter und Methode der systematischen phonologischen Darstellung einer gegebenen Sprache. *Archives néerlandaises de phonétique expérimentale* VIII–IX, 18–22.

Trubeckoj, Nikolaj Sergeevič. 1933. La phonologie actuelle. *Journal de psychologie* XXX, 227–246.

Trubeckoj, Nikolaj Sergeevič. 1935. *Anleitung zu phonologischen Beschreibungen*. Association internationale pour les études phonologiques, édition du Cercle linguistique de Prague. Brno

Trubeckoj, Nikolaj Sergeevič. 1936. Die Aufhebung der phonologischen Gegensätze. TCLP 6, 29–43.

Trnka, Bohumil. 1936. General laws of phonemic combinations. TCLP 6, 57–62.

Vachek, Josef. 1936. Phonemes and phonological units. TCLP 6, 233–239.

Trost, Pavel. 1937. O problémech větné intonace (in memoriam Stanislava Petříka). SaS III, 226–230.

Jakobson, Roman. 1939. Observation sur le classement phonologique des consonnes. In *Proceedings of the Third International Congress of Phonetic Sciences* [Ghent 1938], 34–42.

Trubeckoj, Nikolaj Sergeevič. 1939. *Grundzüge der Phonologie*. TCLP 7.

Novák, Ludovít. 1939. Projet d'une nouvelle définition du phonème. TCLP 8, 66–70.

Skalička, Vladimír. 1939. Bemerkungen über die Entstehung der Phonologie. TCLP 8, 79–82.

Trost, Pavel. 1939. Bemerkungen zum deutschen Vokalsystem. TCLP 8, 319–326.

Trost, Pavel. 1939. Česká práce o větné intonaci. SaS v, 99–103.

Trnka, Bohumil. 1940. O současném stavu badání ve fonologii. SaS VI, 164–170, 203–215.

Kořínek, Jozef Miloslav. 1941. Zur Definition des Phonems. *Acta linguistica* 1, 90–94.

Kořínek, Jozef Miloslav. 1948. *Úvod do jazykospytu*. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení.

Trost, Pavel. 1948. Úvody do fonologie. SaS x/1947–1948, 122–123.

Trost, Pavel. 1954. O „významu“ hlásek. *Studie a práce lingvistické* 1 (ediderunt Jaromír Bělič, Miloš Dokulil, Karel Horálek, Alois Jedlička), 67–72. Praha, Československá akademie věd.

Vachek, Josef. 1964. Prague phonological studies today. TLP 1, 7–20.

Trost, Pavel. 1966. Zur phonologischen Wertung der deutschen Diphthonge. TLP 2, 147–149.

Horálek, Karel. 1966. Zum Begriff der phonologischen Korrelationen. TLP 2, 111–120.

Novák, Ludovít. 1966. Caractère périphérique des consonnes dans le système phonologique et dans la structure syllabique. TLP 2, 127–132.

fonologický popis jazykového systému a jeho historického vývoje

Jakobson, Roman. 1931. Z fonologie spisovné slovenštiny. In *Slovenská miscellanea*, 155–163 — Phonemic notes on standard Slovak. *Selected Writings* II, 221–230.

Trubeckoj, Nikolaj Sergeevič. 1933. Charakter und Methode der systematischen phonologischen Darstellung einer gegebenen Sprache. *Archives néerlandaises de phonétique expérimentale* VIII–IX, 18–22.

Vachek, Josef. 1933. Über die phonologische Interpretation der Diphthonge mit besonderer Berücksichtigung des Englischen. *Studies in English by members of the English seminar of the Charles University, Prague*, 4, 87–170.

Havránek, Bohuslav. 1939. Ein phonologischer Beitrag zur Entwicklung der slavischen Palatalreihen. TCLP 8, 327–334.

Horecký, Ján. 1949. *Fonológia latinčiny*. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení.

Pauliny, Eugen. 1961. *Fonológia spisovnej slovenčiny*. Bratislava

Kučera, Henry. 1961. *The Phonology of Czech*. 's-Gravenhage, Mouton.

Pauliny, Eugen. 1963. *Fonologický vývin slovenčiny*. Bratislava

Mareš, František Václav. 1965. *Die Entstehung des slavischen phonologischen Systems und seine Entwicklung bis zum Ende der Periode der slavischen Spracheinheit*. Wien.

- Lamprecht, Arnošt. 1966. *Vývoj fonologického systému českého jazyka*. Brno.
- Marvan, Jiří. 1966. Z historie kontrakce. Osudy intervokálního *J. Slavia* XXXV, 345–355.
- Marvan, Jiří. 1968. (1) Kontrakce v systému slovanských izoglos. (2) Místo slovanské kontrakce ve vývoji systému. *Slavia* XXXVII, 1–20, 201–225.
- Vachek, Josef. 1968. *Dynamika fonologického systému současné spisovné češtiny*. Academia, Praha.
- Mareš, František Václav. 1969. *Diachronische Phonologie des Ur- und Frühslavischen*. München, Otto Sagner.
- distribuce fonémát
- Mathesius, Vilém. 1929. La structure phonologique du lexique du tchèque moderne. Contribution à la phonologie comparée. TCLP 1, 67–84.
- Mathesius, Vilém. 1931. Zum Problem der Belastungs- und Kombinationsfähigkeit der Phoneme. TCLP 4, 148–152.
- Trnka, Bohumil. 1931. Bemerkungen zur Homonymie. TCLP 4, 152–156.
- Trnka, Bohumil. 1935. *A phonological analysis of present-day standard English*. Praha, Filosofická fakulta University Karlovy (Práce z vědeckých ústavů XXXVII).
- Trnka, Bohumil. 1936. General laws of phonemic combinations. TCLP 6, 57–62.
- morfologické proměny fonémát
- Trubeckoj, Nikolaj Sergeevič. 1929. Sur la « morphologie ». TCLP 1, 85–88.
- Trubeckoj, Nikolaj Sergeevič. 1931. Gedanken über Morphologie. TCLP 4, 160–163.
- Trubeckoj, Nikolaj Sergeevič. 1934. *Das morphologische System der russischen Sprache* (= *Description phonologique du russe moderne, deuxième partie*). TCLP 5₂.
- Komárek, Miroslav. 1964. Sur l'appréciation fonctionnelle des alternances morphologiques. TLP 1, 145–162.
- fonologické izoglosy
- Trubeckoj, Nikolaj Sergeevič. 1931. Phonologie und Sprachgeographie. TCLP 4, 228–234.
- Jakobson, Roman. 1931. Über die phonologischen Sprachbünde. TCLP 4, 234–240.
- Havránek, Bohuslav. Zur phonologischen Geographie. Das Vokalsystem des balkanischen Sprachbundes. *Archives néerlandaises de phonétique expérimentale* VIII–IX, 28–34.
- Havránek, Bohuslav. 1934. Nářečí česká. In *Československá vlastivěda*, svazek III, *Jazyk*, 84–218.
- Vážný, Václav. 1934. Nářečí slovenská. In *Československá vlastivěda*, svazek III, *Jazyk*, 219–310.
- teleologičnost fonologických systémů
- Jakobson, Roman. 1928. O hláskovém zákonu a teleologickém hláskosloví. *Časopis pro moderní filologii* XIV, 183–184. — The concept of the sound law and the teleological criterion. *Selected Writings* I, 1–2, Mouton, 's-Gravenhage 1962.
- Jakobson, Roman. 1929. *Remarques sur l'évolution phonologique du russe comparée à celle des autres langues slaves*. TCLP 2. — *Selected Writings* I, 7–116, Mouton, 's-Gravenhage 1962.
- suprasegmentálnost
- Jakobson, Roman. 1931. Die Betonung und ihre Rolle in der Wort- und Syntagmaphonologie. *Travaux du Cercle linguistique de Prague* IV, 164–182. — *Selected Writings* I, 117–136. Mouton, 's-Gravenhage 1962.
- Jakobson, Roman. 1937. Z zagadnień prozodji starogreckej. In *Prace ofiarowane Kazimierzowi Wóycickiemu*, 73–88. Wilno (Vilnius). — On ancient Greek prosody. In *Selected Writings* I, 262–271. Mouton, 's-Gravenhage 1962.
- Trost, Pavel. 1941. O německém přízvuku. In *Hrst studií a vzpomínek*. Prof. dr. Antonínu Beerovi jeho žáci (editit Leopold Zatočil), 68–76. Brno.
- Trost, Pavel. 1964. Funktion des Wortakzents. TLP 1, 125–127.
- prosódie výpovědních celků
- Karcevskij, Serge. 1931. Sur la phonologie de la phrase. TCLP 4, 188–227.
- Mathesius, Vilém. 1931. K dynamické linii české věty. *Časopis pro moderní filologii* XVII, 71–81. — Reimpressum in Vilém Mathesius, *Čeština a obecný jazykozpyt*, 185–189. Praha, Melantrich, 1947.
- Karcevskij, Serge. 1937. Phrase et proposition. In *Mélanges de linguistique et de philologie offerts à J. van Ginneken à l'occasion du soixantième anniversaire de sa naissance*. Paris.
- Mathesius, Vilém. 1937. Mluvní takt a některé problémy příbuzné. SaS III, 193–199. — Reimpressum in Mathesius 1947, 243–256.
- Mathesius, Vilém. 1937. K teorii větné intonace. SaS III, 248–249.
- Trost, Pavel. 1937. O problémech větné intonace (in memoriam Stanislava Petříka). SaS III, 226–230.
- Trost, Pavel. 1941. Zur Frage der Satzmelodie. *Sborník Matice slovenskej 1940*, část prvá: *Jazykoveda*, č. 1, september 1941, 5–7.

Mathesius, Vilém. 1943. Jazykozpytné poznámky k řečnické výstavbě souvislého výkladu. SaS IX, 114–129.

Daneš, František. 1957. *Intonace a věta ve spisovné češtině*. Praha, Československá akademie věd.

fonologie a verš

Jakobson, Roman. 1926. *Základy českého verše*. Praha.

Mukařovský, Jan. 1928. *Máchův Máj*. Praha, Karlova universita.

Mukařovský, Jan. 1929. Rapports de la ligne phonique avec l'ordre des mots dans les vers tchèques. TCLP 1, 121–145.

Jakobson, Roman. 1933. Über der Versbau der serbokroatischen Volksepen. *Archives néerlandaises de phonétique expérimentale* VIII–IX, 44–53.

Mukařovský, Jan. 1933. Intonation comme facteur du rythme poétique. *Archives néerlandaises de phonétique expérimentale* VIII–IX, 189–197.

Mukařovský, Jan. 1934. Polákova *Vznešenost přírody*. Pokus o rozbor a vývojové zařazení básnické struktury. *Sborník filologický* X, 1, 1–68.

Mukařovský, Jan. 1934. Obecné zásady a vývoj novočeského verše. In *Československá vlastivěda*, svazek III, *Jazyk*, 376–429.

Roman, Jakobson. 1934. Verš staročeský. In *Československá vlastivěda*, svazek III, *Jazyk*, 429–459.

Trost, Pavel. 1936. Zur Versgestalt des lettischen Volksliedes. *Studi baltici* V (1935–1936), 109–111. Roma, Istituto per l'Europa orientale.

Rapka, Jan. La métrique du Mutaqárib épique person. TCLP 6, 192–207.

Hrabák, Josef. 1937. *Staropolský verš ve srovnání se staročeským*. SPLK 1.

Trost, Pavel. 1938. Staropolský verš ve srovnání se staročeským [recense]. SaS IV, 50–51.

Trost, Pavel. 1938. Český verš ve srovnání s německým. SaS IV, 51–53.

Jakobson, Roman. 1938. K popisu Máchova verše. In *Torso a tajemství Máchova díla* (curavit Jan Mukařovský), 207–278. Praha, Fr. Borový.

Mukařovský, Jan. 1939. Srovnávací slovanská metrika orientovaná fonologicky. *Réponses aux questions du IIIe congrès international des slavistes*, 161–163. Beograd.

Mukařovský, Jan. 1939. Josef Král a dnešní stav české metriky i prosódie. *Slavia* XVII, 1/2, 282–293.

Hrabák, Josef. 1941. *Smilova škola*. SPLK 3.

hudebnost řeči

Weingart, Miloš. 1929. Étude du langage parlé suivi du point de vue musical (avec considération particulière du tchèque). TCLP 1, 170–242.

Petřík, Stanislav. 1936. K hudobnej stránke slovenskej vety. In *Carpatica* I, A, 239–302.

Trost, Pavel. 1937. O problémech větné intonace (in memoriam Stanislava Petříka). SaS III, 239–302.

Petřík, Stanislav. 1938. *O hudební stránce středočeské věty*. Praha, Filosofická fakulta University Karlovy (Práce z vědeckých ústavů LXVIII – Práce o českém jazyku doby nové ze semináře prof. Miloše Weingarta III).